

Musik och makt

Ett kritiskt perspektiv på deltagande, musikalisk agens och samhandling

Anna-Karin Kuuse

Anna-Karin Kuuse, PhD pedagogiskt arbete, musiklärare och musikerapeut, SAM.

Musikerapeut BUP korttidsvårdavdelning Slottis, Östra Sjukhuset, Göteborg.

Forskarassistent i projektet Musik i barnsjukvården, Sophiahemmet högskola.

E-post: anna-karin.kuuse@shh.se

I artikeln presenteras teorier och begrepp användbara för kritiska reflektioner över sambandet mellan musik, hälsa och välbefinnande. Med avstamp i musiksociologisk och diskurspsykologisk teori fokuseras musikaliska handlingsmöjligheter i den musikaliska praktiken. Här presenteras bland annat begreppet musikalisk agens som en viktig förutsättning för en hälsofrämjande och etiskt försvarbar musikerapeutisk iscensättning. Med begreppen intersubjektivitet och samhandling betonas musikmediets kommunikativa, sociala och kulturella aspekter ytterligare. Här synliggörs även vikten av delade handlingar och relationer. För att motverka makt och etiska dilemman i praktiken argumenterar texten för kritiska reflektioner över de idéer som verkar styrande för det musikerapeutiska fältets uppfattningar om musik, hälsa och välbefinnande.

This article presents theories and concepts useful for critical reflections of the connection between music, health, and wellbeing. Departing from theories of music sociology and discourse psychology opportunities for musical action in practice are at the fore. Here the concept of musical agency is presented as an important prerequisite for a health promoting and ethical performance of the music therapeutic practice. Along with the concepts of intersubjectivity and co-action, the communicative, social, and cultural aspects of the medium of music is further emphasized. Here the importance of shared actions and relations are also made visible. To counter issues of power and ethical dilemmas in practice the text argues the need for critical reflections on ideas governing the music therapeutic views of music, health, and wellbeing.

Den allra vackraste, genomkomponerade och känslomässigt betagande pianomusik når mina öron genom hörlurar av mycket hög kvalitet. På tv-skärmen framför ögonen rullar en film med utvalda svenska naturmiljöer. Mina sinnen dras in och jag känner mig helt uppslukad. Utan att vara förberedd hamnar jag i ett estetiskt rum där starka upplevelser av skönhet och rymd också ger plats för djupt existentiella erfarenheter, sorg och smärta. Det går inte att värja sig. Den multimodala kompositionen av film och musik är så vacker att det nästan gör ont i hjärtat.

Inledning

Exemplet ovan handlar om min egen upplevelse under en mäsas om kultur och hälsa i Göteborg hösten 2013. Upplevelsen som deltagare fick möjlighet att pröva i en av mässans montrar, presenterades som en nyskapande estetisk hälsointervention redo att implementeras i sjukvården, specifikt för patienter med känslomässiga behov. Värt att nämna är att interventionen var skapad av konstnärer i samarbete med Centrum för kultur och hälsa, ett universitetsgemensamt tvärfackligt samarbetsprojekt, och inte i samarbete med musikterapeuter. Med stöd i idéer om musikens (och filmens) läkande kraft förväntades den mycket specifika, estetiska kompositionen ge patienter stöd i känslor av sorg och förlust. Om inte vårdpersonal eller sjuksköterskor fanns till hands skulle man med tekniska hjälpmedel enkelt kunna delge enskilda patienter interventionen med förväntade hälsosamma effekter av lugn och tröst. Som musikterapeut blev upplevelsen, trots sin estetiska skönhet, dock en mycket provocerande erfarenhet som väckte flera etiska frågor kring användningen av estetiska uttryck (och intryck) som medel för hälsa och välbefinnande. Här användes skraddarsydd musik med goda avsikter, att stötta patienter i att hantera starka känslor. Jag förmodar dessutom att det fanns en viss kännedom om musikpsykologi i själva utformandet av kompositionen. Men, musik kan vara ett mycket kraftfullt medium. I, med och genom musik reagerar varje individ olika beroende på såväl aktuell situation som tidigare erfarenheter. Utifrån musikterapeutiskt kunskapsområde betyder musik för hälsa och välbefinnande ett professionellt hanterande av musikens parametrar och former som hälsofrämjande resurser i skraddarsydda möten med klienter, här och nu, i samspel, samt med en terapeutisk relation som grund. Som musikterapeut - men även som musiklärare, musiker och regissör - är min absoluta uppfattning att deltagares estetiska erfarenheter (såväl musikaliskt utvecklande som sociala och/eller hälsofrämjande) dessutom alltid hänger samman med de multimodala (klingande, kroppsliga, emotionella och relationella) möjligheter som erbjuds och tas i bruk i den aktuella situationen. Ett sådant resonemang tydliggör samtidigt att eventuella terapeutiska effekter på många sätt förutsätter den klingande musiken, men att främjandet av hälsa och

välbefinnande i stora delar avgörs av *vilka* musikaliska handlingar och relationer som görs möjliga, där och då. Utifrån kritiska reflektioner kring ett förmodat samband mellan musik, hälsa och välbefinnande väcks därför ytterligare frågor om design, deltagande, musikalisk agens och samhandling, om vad som i varje musikterapeutisk situation distribueras och görs möjligt. I mäss-exemplet ovan, om än inte definierat som musikterapi, saknades flera sådana förutsättningar.

I artikeln används några av de filosofiska och teoretiska utgångspunkterna i min avhandling om social rättvisa i musikundervisning för barn och unga (Kuuse, 2018). På samma sätt som i avhandlingen ger det kritiskt musiksociologiska och diskurspsykologiska perspektivet, med viktiga begrepp som *musicking*, *musikalisk agens* och *diskurs* möjlighet att problematisera förgivettagna föreställningar om musik och musikaliska handlingar. För att ytterligare belysa och problematisera idéer om den musikterapeutiska praktiken används i denna text även begreppen *kommunikativ musikalitet* (Malloch & Trevarthen, 2009) och *samhandling* (Trondalen, 2016). I avhandlingen studerades hur begreppet *social rättvisa* – med värdeord som inkludering, likabehandling, social utveckling och demokrati – uppfattas och hanteras i musikpedagogiska miljöer samt vilka konsekvenser idéer om social rättvisa får för utformandet av den musikaliska praktiken. Som musiklehrare och musikterapeut med lång erfarenhet av arbete med barn, unga och vuxna, var min egen förförståelse att organiserade musikaliska praktiker i hög grad har möjlighet att erbjuda såväl musikaliska, kroppsliga, känslomässiga, existentiella som sociala utvecklingsmöjligheter för medverkande. Detta pekar mot en psykosocial och sociologisk förståelse av lärande, hälsa och utveckling där individen uppfattas vara del i, och beroende av, ett sammanhang. En viktig slutsats, sett genom dessa teoretiska glasögon, blev dock att det aldrig oreflekterat går att hävda några direkta samband mellan musik och socialt rättvisa effekter. Från ett musiksociologiskt perspektiv uppfattas sociala utvecklingsmöjligheter som inbyggda i själva musikmediet. De finns alltid där, som multimodala aspekter av de musikaliska handlingar som erbjuds i, med och genom ett klingande estetiskt och kommunikativt medium. Förutsättningen är snarare *vilka* musikaliska möjligheter som erbjuds och *hur* dessa möjligheter tas i bruk. På detta sätt blir praktiken eller praxis (hur man gör) i fokus och det är de handlingsmöjligheter som ges till såväl professionella aktörer (lärare, organisatörer) som deltagare som har potential att öka förutsättningarna för en både rättvis och etiskt försvarbar verksamhet (Kuuse, 2018). På liknande sätt går det att resonera kring kopplingen mellan musik, hälsa och välbefinnande. Professionella mål och värden, såväl som utarbetade metoder och modeller är drivkrafter och strukturer avgörande för alla verksamheter, så även musikterapeutiska. Mot bakgrund av ovanstående kritiska utgångspunkt föreslås möjligheten att de terapeutiska effekterna av en musikterapeutisk intervention till stor del också

är beroende av hur verksamheten iscensätts, med vilka erbjudanden och med vilket handlingsutrymme.

I detta nummer av Socialmedicinsk Tidskrift presenteras texter med musikterapeutiska perspektiv som alla önskar belysa betydelsen av musikterapi i vård- och omsorgsverksamhet. Utgångspunkten är det underförstådda sambandet mellan musik, hälsa och välbefinnande samt ett växande forskningsfält med samma begrepp som gemensam nämnare. Musik har i flera studier visat sig ge effekter på hjärnan och på nervsystemet, på blodtryck och upplevelse av smärta, på hormon-nivåer och motorik, men även på upplevelser av mening och sammanhang samt på förmågan att bearbeta och hantera känslomässiga trauman. Vissa effekter är rent mätbara, andra tolkningsbara, men vad kan vi egentligen säga om praxis och etik? Hur kan vi kritiskt reflektera kring de mål och värden som styr och organiserar det musikterapeutiska kunskapsområdet? Hur kan etablerade idéer och förgivet-taganden kring sambandet mellan musik, hälsa och välbefinnande granskas och reflekteras? Med hjälp av några begrepp och perspektiv avses att väcka reflektion kring vad som görs möjligt i en musikterapeutisk praxis.

Ett kritiskt musiksociologiskt perspektiv

I avhandlingen tas ett kritiskt musiksociologiskt perspektiv. Först och främst betyder det att musik och musicerande uppfattas som något i grunden socialt, kopplat till traditioner, kultur och normer (Wright, 2010). Att använda sig av musikmediet – att på olika sätt nyttja och förmedla musik eller att delta i musikaliska sammanhang – gör musik till en social handling. Härmed uppfattas musik eller musikaliska aktioner i högre grad som händelser än som klingande fenomen. Verbformen *musicking* (DeNora, 2000; Small, 1998) gör det möjligt att definiera och poängtera musikmediets koppling till ett görande, till dess implicit sociala och kommunikativa aspekter. Musickingbegreppet avser med andra ord att belysa såväl de musikaliska som de sociala handlingar som görs möjliga i en musikalisk situation. Sett på detta vis har varje musikalisk praktik alltid möjligheten att erbjuda både musikaliska och sociala erfarenheter (Elliott, 1995; Small, 1998). Med avstamp i ett kritiskt musiksociologiskt perspektiv går det därefter att reflektera över *vilka* musikaliska och sociala handlingar som distribueras inom praktiken (Bowman, 2006). Överfört till musikterapeutiskt kunskapsområde innebär samma teoretiska resonemang att den psykosociala kopplingen mellan musik, hälsa och välbefinnande accentueras. Detta får såväl praktiska som etiska konsekvenser. Ett kritiskt musiksociologiskt perspektiv öppnar helt enkelt upp för möjligheten att diskutera vilka handlingar, erfarenheter och relationer som görs möjliga för deltagare i den musikterapeutiska praktiken (DeNora, 2000, 2003).

Diskurs och makt

Utifrån det kritiskt musiksociologiska perspektivet blir det möjligt att problematisera förgivettagna och etablerade föreställningar om musik, hälsa och välbefinnande. En viktig teoretisk utgångspunkt för kritisk reflektion av idéer och handlingar är social konstruktionism. Med ett sådant perspektiv uppfattas alla sociala interaktioner, tal såväl som handlingar, som socialt konstruerade. Inom varje institution eller organiserad praktik skapas gemensamma föreställningar och strukturer (diskurser), vilka verkar styrande för deltagares tal och handlingar, för ett delat meningsskapande och för kollektiva förhandlingar (Foucault, 1977). Det socialkonstruktionistiska perspektivet uppfattar socialt meningsskapande som produktivt. Det betyder att diskursens deltagare ständigt medverkar till att återskapa och vidmakthålla diskursens styrningsmekanismer (Potter, 1996; Potter & Wetherell, 1987). Den diskursiva styrningen, eller disciplinära makten (Foucault, 1977), verkar genom kollektivt förhandlade, och till synes förgivettagna, uppfattningar. Diskursiva idéer blir därmed både normaliserade och institutionaliserade. I diskursanalys studeras detta meningsskapande för att synliggöra makt och styrningsmekanismer (Wetherell, 1998). Makt förstås dock inte som kopplat till enskilda individer utan till de förutsättningar för sociala relationer som möjliggörs inom diskursen (Foucault, 1977).

Ovanstående maktbegrepp lämnar mindre plats för deltagares handlingsmöjligheter. Styrningen är så att säga alltid där. Med ett diskurspsykologiskt perspektiv fokuseras i högre grad vad som görs möjligt i den lokala praktiken. Här uppfattas diskurser snarare som kontingenta – som tillfälligt nödvändiga – men i ständig omförhandling av deltagare (Laclau & Mouffe, 1985). De diskursiva strukturerna uppfattas alltjämt som styrande för tal och handlingar men inom varje diskursiv struktur finns också alltid möjligheter för förändring. Med ett diskurspsykologiskt perspektiv kan man därför säga att diskurser på samma gång är produktiva, kreativa och möjliga att omskapa. En till synes hegemonisk (gemensamt förgivettagen) diskurs kan förändras och makt kan synliggöras (Laclau & Mouffe, 1985). Kritiska reflektioner kan rubba diskursens ordning. Detta kan i sin tur bidra till att till synes hegemoniska diskurser succesivt omskapas (Holmberg, 2010; Howarth, 2007). Sett ur ett diskurspsykologiskt perspektiv erbjuder diskursers kontingenta natur därför alltid utrymmen för förändring. Detta sker genom deltagares omförhandlingar av makt och gemensamt förgivettagna meningskonstruktioner.

Musikalisk agens

I flera musiksociologiska forskningsstudier används begreppet *musikalisk agens* för att synliggöra musikaliska handlingsmöjligheter i relation till praktikens

förutsättningar (DeNora, 2000, 2003, 2004, 2011; DeNora & Adorno, 2003; Karlsen, 2011, 2012, 2013, 2014; Karlsen & Westerlund, 2010). Här beskrivs bland annat vilka handlingsmöjligheter som erbjuds och hur deltagare tar dessa möjligheter i bruk (DeNora, 2011). Det är således utrymmet för handling och relation, för kommunikation och förhandling, som avgör om och hur en sådan handlingskapacitet kommer till stånd, individuellt såväl som kollektivt. Begreppet musikalisk agens definierar denna handlingskapacitet som musikaliska handlingar varigenom individen ges möjligheter att utveckla både sociala kompetenser – självreglering, identitet och tänkande – och musikaliska kompetenser (Karlsen, 2011). Utvecklingen av musikalisk agens uppfattas som en avgörande förutsättning för meningsfulla musikaliska interaktioner men är samtidigt beroende av det kollektiva handlingsutrymme och de sociala relationer som omgärdar praktiken. Härmed lyfts det relationella perspektivet. *Kollektiv agens* handlar om individers förmåga att känna ansvar för varandra, att kunna dela och förstå varandras erfarenheter och intentioner samt att kunna samarbeta (Barnes, 2000). För att utveckla denna kapacitet behöver varje enskild individ få möjlighet att uppleva sig som tillräknelig, inkluderad, disponibel och socialt mottaglig.

Enligt ovan har musikalisk agens alltså att göra med individers kapacitet och förutsättningar för delade aktioner i relation till musik och musikrelaterade kontexter (Karlsen, 2011). Musikaliska praktiker kan erbjuda möjligheter för både individuell och kollektiv musikalisk agens och begreppet poängterar också det inter-subjektiva (Barnes, 2000; DeNora, 2016; Karlsen, 2011), vilket i sin tur reaccentuerar förståelsen av musik som ett socialt och kulturellt medium (Wright, 2012). Musikaliska handlingar uppfattas som både kreativa och relationella aktioner där musiken har möjlighet att rama in och tillhandahålla sådana handlingsmöjligheter varigenom människor kan ta världen i anspråk genom olika sätt att relatera till varandra (DeNora, 2016). Uppfattat på detta vis är det inte musiken i sig som skapar förändring. Musikmediet erbjuder snarare en transformativ yta där vi via musicking ”become what it is that we are doing” (DeNora, 2016, s. 141).

Utvecklandet av musikalisk agens står i relation till hur musikaliska handlingar distribueras och tas i bruk (Tia DeNora, 2000). Anlägger vi ett diskurspsykologiskt perspektiv kan musikalisk agens aldrig stå fritt från diskursiva strukturer och styrningsmekanismer. Musikalisk agens kan inte tas för givet. Begreppet kan snarare utgöra ett användbart verktyg för att uppmärksamma och reflektera kring *vilka* möjligheter för meningsskapande som distribueras och tas i bruk i praktiken (Kuuse, 2022).

Kommunikativ musikalitet och samhandling

Teorin om *kommunikativ musikalitet* utgår ifrån en psykobiologisk förklaringsmodell vilken beskriver en medfödd förmåga att uppfatta och använda sig av

musikaliska handlingar som meningsfulla uttryck. Musikaliskt associerade parametrar som till exempel puls, rytm, form och dynamik uppfattas erbjuda flera multimodala möjligheter för handling, kommunikation och kollektivt meningsskapande (Malloch & Trevarthen, 2009). Kommunikativ musikalitet uppfattas som en evolutionärt viktig kapacitet som underbygger all mänsklig kommunikation, möjliggör delandet av emotionella och kulturella narrativ (Dissanayake, 2009), samt utgör en kognitiv grund för underlätta koordination, emotionellt samförstånd och samarbete inom och mellan sociala grupper (Miall & Dissanayake, 2003). Den medfödda förmågan till intersubjektivitet underbygger kapaciteten för delad uppmärksamhet, delade intentioner och koordination av gemensamma handlingar, aspekter som dessutom utgör en viktig grund för möjligheten att delta i musicking-situationer senare i livet (Ilari, 2016).

Det relationella perspektivet poängterar praktikens sociala relationer utifrån tesen att människan endast existerar i relation där all handling får sin mening i sociala kontexter, genom en så kallad *sam-handling* (Gergen, 2009), vilket definierar intersubjektivitet som själva grunden för allt varande och allt meningsskapande (Trondalen, 2016). Det intersubjektiva och relationella karakteriseras av något som sker här och nu, i ett pågående tidsrum, och bygger på ett interpersonellt, ömsesidigt konstruerat och delat meningsskapande. Det relationella meningsskapandet är beroende av en eller flera individers delade uppmärksamhet samt ett ömsesidigt utbyte av delade intentioner och affekter (Trondalen, 2016). Detta betyder att den (medfödda) psykobiologiska relationskapaciteten också alltid är beroende av kontext och sammanhang. Musik framträder därmed framför allt som en direkt erfarenhet som i sin tur erhåller mening genom ett socialt sammanhang, i relation (Trondalen, 2016). Uppfattat på detta sätt är det musikmediet i sig som erbjuder möjligheter till samhandling. Även denna definition pekar mot en relationell och praxisförankrad förståelse av musik och musikaliska handlingar som både synliggör och värderar den relationella aspekten av meningsskapandet i musikaliska praktiker.

Sammanfattande diskussion

Världshälsoorganisationen (WHO) menar att hälsa ska uppfattas som ett tillstånd av “complete physical, mental, and social well-being and not merely the absence of disease or infirmity” (WHO, 2020). Med en sådan definition poängteras det viktiga sambandet mellan kroppslig, mental och social hälsa. Samtidigt blir det svårt att slå fast vad som egentligen menas med ett *komplett tillstånd* av välbefinnande vilket gör att ett salutogent synsätt på hälsa möjligen kan ligga närmare till hands. Enligt det salutogena perspektivet är det mycket viktigt att människors erfarenheter av sammanhang och mening också knyts till hälsobegreppet (Antonovsky & Sagy, 2017), vilket i sin tur pekar mot en mer process-

orienterad hållning till hälsa och välbefinnande (Ansdell & DeNora, 2012). Detta betyder till exempel att avgörande förutsättningar för upplevd hälsa, oavsett hur bra eller dåligt en individ mår, utgörs av de kulturella resurser som finns till hands för att upprätthålla och utveckla känslan av sammanhang och mening (MacDonald, Kreutz, & Mitchell, 2013).

Ovanstående hälsoperspektiv pekar mot ett fokus på praxis. Såväl det musik-sociologiska som det diskurspsykologiska perspektivet lyfter fram det sociala och kulturella meningsskapandet men betonar också behovet av kritiska reflektioner över *vilka* musikaliska och sociala handlingsmöjligheter som erbjuds och tas i bruk i den musikterapeutiska praktiken. Den psyko-biologiska premissen om kommunikativ musikalitet betonar avgörande förutsättningar som relation och samhandling. Genom att uppmärksamma vad som görs möjligt i praktiken underlättas också uppmärksamheten på hinder och möjligheter för hälsa och välbefinnande, på utrymmet för musikalisk agens, på makt och etiska frågor.

Det är synen på hälsa och välbefinnande som avgör hur hälsopraktiker organiseras, vad som bedöms som verksamt och hur mening kring hälsa och välbefinnande skapas. Det är idéer om musik, musikaliska handlingar, kommunikation, mening, samt relationerna mellan musik, hälsa och välbefinnande, som styr hur musikterapeutiska praktiker organiseras och reflekteras. De styr vad som iscensätts och vad som möjliggörs. De påverkar och får även konsekvenser för hur vi uppfattar, förstår och kommunicerar musikterapeutisk praktik såväl inom det egna fältet som till angränsande yrkesfält.

Sammantaget syns musik som social och kulturell samhandling få sin mening först i relation, i sociala kontexter. Detta understöds av en medfödd psyko-biologisk relationskapacitet i form av kommunikativ musikalitet. Vad som görs möjligt och vad som tas i bruk, vilken mening som skapas och vilka resurser som utvecklas, står därpå i relation till vilka idéer och föreställningar som råder. Utifrån artikelns teoretiska utgångspunkter syns en pågående förhandling om teorier och begrepp för iscensättning av musikterapeutisk praktik därför väsentlig.

Referenser

- Ansdell, G., & DeNora, T. (2012). Musical flourishing: Community music therapy, controversy, and the cultivation of wellbeing. In R. A. MacDonald, G. Kreutz, & L. Mitchell (Eds.), *Music, health, and wellbeing* (pp. 97-112). London: Oxford University Press
- Antonovsky, A., & Sagy, S. (2017). Aaron Antonovsky, the scholar and the man behind salutogenesis. *The handbook of salutogenesis*, 15-23.
- Barnes, B. (2000). *Understanding agency: Social theory and responsible action*. Beverley Hills, CA: Sage
- Bowman, W. (2006). Music, beauty and privileged pleasures: Situating fine art and "aesthetic" experience. *Action, Criticism, and Theory for Music Education*, 5(1),1-22.

tema

- DeNora, T. (2000). *Music in everyday life*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- DeNora, T. (2003). Music sociology: getting the music into the action. *British Journal of Music Education*, 20(2), 165–177.
- DeNora, T. (2011). *Music-in-action: selected essays in sonic ecology*. Farnham: Ashgate.
- DeNora, T. (2016). *Music Asylums: Wellbeing through music in everyday life*. Abingdon, UK: Routledge.
- DeNora, T., & Adorno, T. W. (2003). *After Adorno: rethinking music sociology*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Dissanayake, E. (2009). Root, leaf, blossom, or bole: Concerning the origin and adaptive function of music. In S. Malloch & C. Trevarthen (Eds.), *Communicative musicality: Exploring the basis of human companionship* (p. 17-30). New York: Oxford University Press, USA.
- Elliott, D. J. (1995). *Music matters a new philosophy of music education*. New York, NY: Oxford University Press.
- Foucault, M. (1977). *Discipline and Punish*. London: Allen Lane.
- Gergen, K. (2009). *Relational being: Beyond Self and Community*. Oxford & New York: Oxford University Press.
- Holmberg, K. (2010). *Musik-och kulturskolan i senmoderniteten: reservat eller marknad?* . (Doktorsavhandling Studies in music and music education, Vol. 14). Academy of Music: Lund University. Hämtad 2015-10-30 från <http://portal.research.lu.se/portal/files/6094378/1593039.pdf>
- Howarth, D. (2007). *Diskurs*. Malmö: Liber.
- Karlsen, S. (2011). Using musical agency as a lens: Researching music education from the angle of experience. *Research Studies in Music Education*, 33(2), 107-121. doi:10.1177/1321103X11422005
- Karlsen, S. (2012). Multiple repertoires of ways of being and acting in music: immigrant students' musical agency as an impetus for democracy. *Music Education Research*, 14(2), 131-148. doi:10.1080/14613808.2012.685460
- Karlsen, S. (2013). Immigrant students and the "homeland music": Meanings, negotiations and implications. *Research Studies in Music Education*, 35(2), 161-177.
- Karlsen, S. (2014). Exploring democracy: Nordic music teachers' approaches to the development of immigrant students' musical agency. *International journal of music education*, 32(4), 422-436. doi:<http://dx.doi.org/10.1177/0255761413515806>
- Karlsen, S., & Westerlund, H. (2010). Immigrant Students' Development of Musical Agency--Exploring Democracy in Music Education. *British Journal of Music Education*, 27(3), 225-239.
- Kuuse, A-K. (2018). "Liksom ett annat uppdrag" Iscensättning av social rättvisa i musikeundervisningens retorik och praktik. Doktorsavhandling. Umeå Universitet.
- Kuuse, A-K. (2022). Tankar om musikaliska handlingar och social hållbarhet. I K. Asp & S. Leijonhufvud (Reds.), *Rimdrottningar, folkmusiker och rockband- om deltagandets och lärandets villkor i musikelivet*. Stockholm: Gidlunds förlag
- Laclau, E. & Mouffe, C. (1985). *Hegemony and Socialist Strategy*. London: Verso.
- MacDonald, R. A. (2013). Music, health, and well-being: a review. *Int J Qual Stud Health Well-being*, 8, 20635. doi:10.3402/qhw.v8i0.20635

- Malloch, S. & Trevarthen, C. (2009). Musicality: Communicating the vitality and interest of life. In S. Malloch & C. Trevarthen (Eds.), *Communicative musicality: Exploring the basis of human companionship* (p. 1-11). New York: Oxford University Press, USA.
- Potter, J. (1996). *Representing reality – discourse, rhetoric, and social construction*. London: Sage publications.
- Potter, J. & Wetherell, M. (1987). *Discourse and Social Psychology*. London: Sage publications.
- Small, C. (1998). *Musicking: the meanings of performing and listening*. Hanover, NH: Univ. Press of New England.
- Trondalen, G. (2016). *Relational Music Therapy: An Intersubjective perspective*. Dallas: Barcelona Publishers.
- Wetherell, M. (1998). Positioning and interpretative repertoires: Conversation analysis and post-structuralism in dialogue. *Discourse & Society*, 9(3), 387–412.
- WHO, W.H.O. (2020). *Assembly of Parties of the International Development Law Organization*. Retrieved from: <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/assembly-of-parties-of-the-international-development-law-organization>
- Wright, R. (2010). *Sociology and music education*. Burlington, VA: Ashgate.
- Wright, R. (2012). Music Education and Social Transformation: Building Social Capital through Music. *Canadian Music Educator*, 53(3), 12-13.